

Časopis za poslovnu teoriju i praksu
Rad primljen: 27.04.2022.
Rad odobren: 09.06.2022.

UDK 343.536:[657.4:336.146
DOI 10.7251/POS2228231V
COBISS.RS-ID 136424961
Pregledni rad

Vuković Perduv Vedrana, Ministarstvo za naučnotehnološki razvoj, visoko obrazovanje i informaciono društvo, Republika Srpska, Bosna i Hercegovina, vedrana-vukovic@hotmail.com
Trnavac Dragana, Poslovni i pravni fakultet, Univerzitet MB Beograd, Srbija
Čeklić Jelena, Univerzitet u Kopru, Slovenija

RAČUNOVODSTVENE MANIPULACIJE U FINANSIJSKIM IZVJEŠTAJIMA

Rezime: *Ovim radom želi se ukazati na manipulacije sa kojima se suočavaju investitori i drugi korisnici finansijskih izvještaja prilikom poslovnog odlučivanja. Računovodstvene prevare, malverzacije i finansijski kriminal predstavljaju sve ozbiljniji globalni problem. Brojne finansijske prevare iz prošlosti i sa početka ovog vijeka su ozbiljno poremetile povjerenje velikog broja korisnika finansijskih informacija sadržanih u finansijskim izvještajima. Odluke koje investitori i drugi korisnici finansijskih izvještaja donose na osnovu pogrešnih finansijskih informacija nanose ogromne štete korisnicima informacija, ali i široj javnosti. Netačni finansijski izvještaji pružaju pogrešnu sliku o prinosima i finansijskoj situaciji preduzeća. Korišćene metode prilikom istraživanja su: deskriptivna metoda i anketni upitnik. Radom se žele prikazati oblici računovodstvenih manipulacija koje se javljaju u finansijskim izvještajima i posljedice koje mogu nastupiti za investiture prilikom donošenja poslovnih odluka.*

U radu se nastoji dati teorijski doprinos te proširiti postojeća fundamentalna saznanja iz navedene oblasti te prikazati koje su posljedice za investitore prilikom donošenja poslovnih odluka na osnovu finansijskih izvještaja privrednih subjekata. U toku istraživanja izvršeno je naučno prikupljanje, obrada, sintetizovanje odgovarajućih teorijskih i praktičnih podataka.

Ključne riječi: *prevara, greška, računovodstvena manipulacija i finansijski izvještaji*

Jel klasifikacija: *M40, M41, M49*

UVOD

Finansijska kriza i trendovi u korporativnom upravljanju doveli su do naglog porasta broja finansijskih prevara, što je ugrozilo povjerenje velikog broja korisnika u finansijske informacije iskazane u finansijskim izvještajima. Zbog toga je veliki broj zemalja širom svijeta bio prinuđen da pronađe odgovor na pomenute afere u čijoj osnovi su kriminalne radnje, donoseći nove propise i jačajući regulatorni okvir s ciljem podsticanja kompanija da osnaže vlastite kontrole.

U računovodstvu su se uvijek događale prevare iza kojih su slijedili finansijski kolapsi, a u posljednje vrijeme javljaju se u sve većem broju i s težim posljedicama za sve nas. Istraživanja u vezi sa finansijskim prevarama pokazuju da one mogu biti različite u zavisnosti od regiona, šema prevara, karakteristika počinitelaca i žrtava koje trpe štetu, ali sama suština im ostaje veoma slična. Najveće prevare korisnika finansijskih izvještaja i prvenstveno investitora su počinjene prezentovanjem lažnih, odnosno falsifikovanih finansijskih izvještaja.

Šeme nezakonitog prisvajanja sredstava, lažnog finansijskog izvještavanja, korupcije i ostalih vrsta kriminaliteta, svakog dana postaju sve složenije i komplikovanije za njihovo preventivno sprečavanje i otklanjanje.

Korisnici finansijskih izvještaja moraju imati finansijske izvještaje koji na fer način prikazuju finansijski položaj, finansijsku uspješnost i tokove gotovine posmatranog privrednog subjekta, odnosno one finansijske izvještaje koji na pošten (fer) način prikazuju efekte transakcija i ostalih događaja u skladu sa definicijama i kriterijumima za priznavanje sredstava, obaveza, prihoda i rashoda, definisanih Okvirom za pripremanje i prikazivanje finansijskih izvještaja. Sa razvojem svjetskog tržišta dolazi do naglog rasta finansijskih prevara, što umanjuje objektivnost i pouzdanost finansijskog izvještavanja.

1. OSNOVNE ODREDNICE PREVARA U FINANSIJSKIM IZVJEŠTAJIMA

Termin prevare se koristi za opisivanje postupaka kao što su obmana, podmićivanje, krivotvorenje, iznuda, korupcija, krađa, kovanje zavjere, pronevjera, nezakonito prisvajanje, davanje netačnih podataka, skrivanje materijalnih činjenica. Prevara je namjerna obmana učinjena radi ostvarenja određenog cilja ili kako bi se nanela šteta drugom licu. Međunarodni revizorski standardi prevaru definišu kao: „Namjernu radnju sticanja nepravedne ili nezakonite prednosti varanjem, koju čine jedno ili više lica iz menadžmenta, nadzornog odbora, zaposleni ili treća strana“ (Međunarodni revizorski standard 240 – Revizorove odgovornosti u vezi sa prevarama u reviziji finansijskih izvještaja).

Prema Aljinović Barać i Klepo: „Računovodstvene manipulacije se u pravilu mogu definisati kao manipuliranje računovodstvenim brojevima koje nije u skladu s načelima istinitog i fer prezentiranja“ (Aljinović Barać i Klepo 2006, 275).

Prevara je niz nezakonitih, nepoštenih, svjesno izvršenih djelatnosti, koje vode određenom cilju (krađa, podmićivanje, pronevjera i sl). One se sastoje u osmišljenom i namjernom pripremanju dokumenata, činjenica, informacija i situacija da bi se stvorili preduslovi da se neko na bazi pogrešnog predstavljanja činjenica u osmišljenim situacijama i okolnostima, podstakne da povjeruje u neistinu i u skladu sa njom da se ponaša.

Do jedinstvenog definisanja pojma prevare i pored mnogih pokušaja domaće i strane literature, nije se došlo, pri čemu uzroke treba tražiti prije svega u tri osnovna problema:

- Prvi problem, raznolikost određivanja neke radnje kao prevare ili društveno prihvatljive u različitim nacionalnim krivičnim zakonodavstvima. To podrazumijeva da jedna država može neku radnju u svom krivičnom zakonodavstvu i drugim aktima da odredi kao prevaru, dok za drugo nacionalno zakonodavstvo takvi akti predstavljaju društveno prihvatljivu pojavu.
- Drugi problem, u određivanju pojma prevare predstavlja upotreba raznih sinonima i srodnih izraza kako bi se odredile iste ili slične pojave.
- Treći problem, nepostojanje jedinstvene klasifikacije vrsta i oblika prevara u privrednim procesima.

Nezavisno od pojavnog oblika, prevare po pravilu karakterišu nekoliko bitnih elemenata:

1. Netačno iskazivanje činjenica bitnih za donošenje poslovnih odluka;
2. Postojanje svijesti pojedinaca o tome da su prezentovani podaci lažni;
3. Lice koje prima informacije tretira ih kao pouzdane i relevante za poslovno odlučivanje;
4. Nastanak štete u poslovanju kao posljedica svega prethodno navedenog.

Ekonomske, finansijske prevare postaju sve češće ozbiljan problem i efikasno otkrivanje računovodstvenih prevara uvijek je bio važan, ali složen zadatak za računovođe (Sharma i Panigrahi 2012, 37).

Ključni cilj finansijskih izvještaja koji su pripremljeni na smislen način jeste da finansijski izvještaji budu uporedivi sa finansijskim izvještajima drugih kompanija. Ovo je još važnije za solidno i

korektno poređenje preduzeća u istoj industriji. Smisleno poređenje kompanija u različitim industrijama zahtijeva da se finansijski izveštaji pripremaju u skladu sa lokalnim opšteprihvaćenim računovodstvenim principima (Papik i Papikova 2020, 64).

2. RAZLIKA IZMEĐU PREVARA I GREŠAKA U FINANSIJSKIM IZVJEŠTAJIMA

Da bi se razumjela svrha i značaj prevara potrebno je napraviti distinkciju između prevara i grešaka. Iako su im posljedice iste, prezentacija netačnih informacija, između grešaka i prevara postoje značajne razlike. Osnovna razlika je ta što je uslov za postojanje prevara svjesna namjera pojedinca u pravcu ostvarivanja pojedinačnih ciljeva.

Greške podrazumijevaju nenamjerne radnje i postupke koje rezultiraju u netačnom iskazivanju informacija. U relevantnoj računovodstvenoj literaturi uobičajenim se smatraju greške nastale kao posljedica:

- Propusta u prikupljanju ili pri obradi dokumentacije u postupku izrade finansijskih izvještaja;
- Primjene neadekvatnih računovodstvenih procjena koje vode procjenjivanju činjenica ili pogrešnoj interpretaciji činjenica;
- Pogrešne primjene računovodstvenih principa u vezi sa iznosima, vrstama i načinom prezentacije ili objavljivanja u finansijskim izvještajima.

Štete od prevara nikad se ne mogu tačno utvrditi jer mnoge nisu ni otkrivene. Zbog toga se te štete mogu samo procjenjivati na temelju određenih indikatora. Prevare se uobičajeno klasifikuju u tri grupe i to:

- Korupcija;
- Otudivanje imovine;
- Lažiranje finansijskih izvještaja.

Prevaru, za razliku od greške, karakteriše postojanje svjesne namjere lica odgovornih za sastavljanje i objelodanjivanje finansijskih izveštaja da „kreativno“ predstave podatke radi ostvarenja nekih posebnih ciljeva (prikazivanje uvećanih efekata poslovanja ili prikrivanje gubitaka) (Stančić i Dimitrijević i Stančić 2013, 1884).

U sljedećoj tabeli prikazana su tri tipa prevara sa procentom učestalosti pojavljivanja i srednjom vrijednosti pojedinačnih šteta koje se detektuju u SAD-u.

Tabela 1. Klasifikacija, procenat učestalosti i srednja vrijednost štete od prevara (ACFE 2018)

Tip prevare	Procenat učestalosti	Srednja vrijednost pojedinačne štete
Korupcija	33,40%	250.000,00\$
Otudivanje imovine	86,70%	120.000,00\$
Lažiranje finansijskih izvještaja	7,60%	1.000.000,00\$

Tabela 1. pokazuju da je otudivanje imovine najčešći oblik prevare, a da lažiranje finansijskih izvještaja predstavlja najdominantniji oblik prevare sa aspekta srednje vrijednosti pojedinačne štete. Podaci koji ukazuju na najčešće izvršioce prevare, broj izvršilaca prevare i njegova poziciji u preduzeću prikazani su u sljedećoj tabeli:

Tabela 2. Prikaz najčešćih izvršilaca (ACFE 2018)

Kategorija	Tip izvršioca
Izvršilac prevare	Zaposleni (41,60% slučajeva prevare)
Broj izvršilaca prevare	Jedan izvršilac (58,00% slučajeva prevare)
Pozicija izvršioca prevare u preduzeću	Zaposlen u računovodstvu preduzeća (22,00% slučajeva prevare)

Podaci dati u tabeli 2. ukazuju da najveći broj prevara 58,00% je počinjen od strane pojedinačnih izvršilaca, dok 41,60% prevara počine zaposleni u preduzeću, a 22,00% počinioci nastanka prevara su lica zaposlena u računovodstvu.

Netačne informacije i izjave u finansijskim izvještajima mogu biti rezultat prevare ili greške. Međunarodni računovodstveni standardi definišu odrednice grašaka i prevara. Greške se mogu pojaviti vezano za priznavanje, odmjeravanje, prezentaciju ili objelodanjivanje elemenata finansijskih izvještaja. Finansijski izvještaji nisu u skladu sa Međunarodnim standardima finansijskog izvještavanja ako sadrže bilo materijalno značajne greške, bilo beznačajne/nematerijalne greške koje su napravljene namjerno, u cilju postizanja određene prezentacije finansijske pozicije, finansijskih performansi i tokova gotovine entiteta (International Accounting Standards Board, 2009). Dakle, greška je nenamjerman propust ili pogrešan iskaz koji može podrazumijevati matematičke greške, pogrešno interpretirane činjenice, propuste ili pogrešno primjenjivane računovodstvene politike i revizijske standarde i drugo. Sa druge strane, prevara je namjerno varanje, lažan čin obmana određenih korisnika informacija.

Ključna razlika grašaka u odnosu na prevare je odsustvo namjere da se u finansijski izvještaj unese pogrešan podatak, izostavi neki iznos ili objavi pogrešna informacija. Međutim, veliki problem kategorizovanja načinjenih nepravilnosti u greške ili prevare je teško utvrđivanje postojanja ili odsustva namjere.

Greške mogu nastati:

1. Tokom prikupljanja ili obrade dokumentacije u postupku izrade finansijskih izvještaja;
2. Lošom računovodstvenom procjenom koja vodi precjenjivanju ili pogrešnoj interpretaciji činjenica;
3. Pogrešnom primjenom računovodstvenih principa u vezi sa iznosima, vrstama i načinom prezentacije i objavljivanja (Golden i Skalak i Clayton 2006, 35).

Indikator bruto marže je najvažniji za klasifikaciju kompanije u pogledu materijalno značajne greške u finansijskim izveštajima (Beneish 1999, 24-36).

3. VRSTE MANIPULACIJA U FINANSIJSKIM IZVJEŠTAJIMA

Računovodstvene manipulacije u korporativnim „finansijskim izveštajima“ su višegodišnje. Dešavale su se u svim epohama, u svim zemljama i uticale su na milione korporacija (Madan 2016, 22-45).

U praksi zloupotreba kreativnog računovodstva pojavljuje se u sljedećim formama:

- Upravljanje zaradom;
- Nasilno (agresivno) računovodstvo;
- Izgladivanje zarade;
- Lažiranje finansijskih izvještaja.

Upravljanje zaradom podrazumijeva aktivnu manipulaciju zaradom s određenim ciljevima potaknutih od strane menadžmenta, analitičara ili računovodstva radi ujednačavanja prikaza trenda zarade. Karakteriše ga smanjenje dobiti tokom dobrih godina poslovanja i prebacivanja u lošije razdoblje kako bi slika uspješnosti bila ujednačena.

Nasilno, odnosno agresivno računovodstvo podrazumijeva pretjeran i namjieran izbor i primjenu računovodstvenih načela i postupaka da bi se dobio željeni rezultat (na primjer veća ili manja dobit). Pri takvim se aktivnostima često i prekoračuju norme dopuštene standardima ili se odredbe pojedinih standarda primjenjuju i u slučajevima kada ne postoje opravdani razlozi za njihovi primjenu. Jedni od najčešćih postupaka agresivnog računovodstva su agresivna kapitalizacija i prenaplašena revalorizacija. Izrazito agresivno računovodstvo podrazumijeva u potpunosti nepravilna knjiženja, koja nisu zasnovana na računovodstvenim standardima niti na pravilima struke. Primjer takvih aktivnosti su dodatno terećenje rashoda s knjiženjem fiktivnih stavki na potražnoj strani, smanjenje stavke rezerviranja radi povećanja prihoda, međusobno zatvaranje stavki kupaca i dobavljača bez osnove u poslovnim događajima i druge.

Izgladaivanje zarade je jedna od formi upravljanja zaradama kojoj je cilj ujednačiti prikaz ostvarivanja profita ili prihoda za više uzastopnih godina kako bi se stekao dojam stalnog rasta i izbjegle oscilacije u poslovnim rezultatima.

Lažiranje finansijskih izvještaja podrazumijeva namjerne pogreške, prepravljanje finansijskih izvještaja i ispostavljanje prevarnih dokumenata kako bi se oblikovao željeni rezultat. Prevarni izvještaji predstavljaju kriminalne radnje čija su posljedica brojni računovodstveni skandali kada su otkrivene manipulacije. Primjeri takvih radnji su mnogobrojni, a neki od najčešćih su ispostavljanje lažnih računa, prodaja na „crno“, terećenje troškova na rashode ili na zalihe, fiktivne prodaje povezanim društvima, obračuni lažnih putnih naloga, skrivene isplate dobiti, trošenje sredstava kompanije u privatne svrhe i mnoge druge.

Lažno finansijsko izveštavanje predstavlja kriminalnu radnju čijim se činjenjem obmanjuju korisnici finansijskih izvještaja, a u cilju da se buduće odluke donesu u korist pravnog lica koje je kreiralo finansijski izveštaj, a ne u korist korisnika informacije iz finansijskog izvještaja (najčešće investitora, poverioca i/ili države) (Spahić 2014, 542).

Bhasin (Bhasin 2016, 199) je preporučio da: „Sve vrste računovodstvenih manipulacija treba pravno priznati kao teško krivično delo, a računovodstveni organi, sudovi i regulatorni organi vlasti moraju usvojiti uzorne kaznene mere kako bi sprečile takve neetičke prakse”.

4. RAZLOZI I MOTIVI MANIPULACIJA U FINANSIJSKIM IZVJEŠTAJIMA

Priprema finansijskih izvještaja te objavljivanje računovodstvenih informacija su uobičajene aktivnosti menadžmenta koje, u cilju zaštite investitora, podliježu eksternoj reviziji. Između manipulacija menadžmenta putem primjene odabranih alternativnih računovodstvenih politika (legalne računovodstvene manipulacije) i manipulacije kojima se nastoje prevariti investitori (ilegalne računovodstvene manipulacije) tanka je linija razgraničenja. Glavni motivi primjene kreativnog računovodstva su sljedeći:

1. Korišćenje fleksibilnosti unutar računovodstvenih regulatornih okvira za kreiranje istinitog i fer prikaza o izvještajnom subjektu;
2. Korišćenje fleksibilnosti unutar računovodstvenih regulatornih okvira za kreiranje prikaza koji odgovaraju izvještajnom subjektu;
3. Korišćenje fleksibilnosti unutar, a često i na granici regulatornih računovodstvenih okvira za stvaranje što povoljnije slike o izvještajnom subjektu;
4. Prekoračenje regulatornih računovodstvenih okvira radi stvaranja lažne slike o izvještajnom subjektu.

Kreiranje istinitog i fer prikaza u finansijskim izvještajima je osnovna namjena kreativnog računovodstva te se kao takva potiče (pozitivna strana kreativnog računovodstva). Navedeni motivi pod 1. i 2. mogu biti upitni, često i na granici regulatornih računovodstvenih okvira u odnosu na teorijsku i praktičnu primjenu istinitog i fer prikaza, ali se ne mogu osporiti jer su u zakonski dopuštenim granicama, gdje su propisi dvojbeni, nejasni, fleksibilni u procjenama te se mogu različito tumačiti. Primjer toga može biti korišćenje različitih metoda procjene koje mogu bitno

uticati na računovodstvene prikaze u finansijskim izvještajima. Kreativno računovodstvo se ovdje često koristi u pogledu priznavanja prihoda, rezervisanja, vremenskih razgraničenja, otpisa potraživanja i zaliha, revalorizaciji dugotrajne imovine i slično. Posljednji motiv prelazi granicu regulatornih računovodstvenih okvira, jer služi stvaranju lažne slike o subjektu te pripada kriminalnom području primjene kreativnog računovodstva. U tome području ima naivnih računovodstvenih postupaka koji se lako otkriju, ali i vrlo komplikovanih postupaka koje je teško otkriti i dokazati, a najčešće se otkrivaju tek kada dođe do potpunog sloma u poslovanju. Stvaranje što povoljnije slike o izvještajnom subjektu ima jake motive kod menadžmenta te menadžment, radi brojnih razloga, nastoji prikazati dobro i stabilno poslovanje sa uzlaznim trendovima poslovnih rezultata. Najčešći razlozi za manipulacije s finansijskim izvještajima su sljedeći:

1. Smanjenje fiskalnih i regulatornih opterećenja – kompanije imaju za cilj smanjenje izvještajnog rezultata zbog manjih poreza te koriste one računovodstvene politike kojima će kratkoročno postići taj cilj.
2. Težnja za što jeftinijim povećanjem kapitala – nastoji se prezentirati što bolja finansijska situacija tako da se iskaže što niža zaduženost zbog zaduživanja kod banaka uz povoljnije uslove podizanja kredita (niže kamatne stope, duži rok otplate i sl.) i emisije obveznica te uspješnije emisije akcija.
3. Izbjegavanje kršenja ugovora s povjericima – zbog zaštite svojih interesa povjericima nameću dužnicima finansijske restrikcije (npr. banke nameću maksimalnu vrijednost pokazatelja zaduženosti, minimalnu vrijednost pokazatelja pokriva kamata, minimalne vrijednosti stopa rentabilnosti i ostalo). Ako dužnik promaši u održavanju ugovorenih limita može doći do ponovnih pregovora o uslovima kreditnih ugovora i to vjerojatno na štetu dužnika. Temeljem toga kod dužnika se javlja potreba za manipulacijama npr. u bilansima ili drugim izvještajima da bi održao ugovorene limite.
4. Povećanje bogatstva menadžmenta – plate, naknade i diskrecione investicije menadžmenta (donošenje nekih investicijskih odluka bez sazivanja skupštine akcionara) direktno su povezane s tekućim i zadržanim dobitima kompanije. Radi toga, menadžment uvijek ima potrebu objavljivati veću dobit. To je posebno važno ako menadžment može participirati u neto dobit prema bonus planu kada je ona iznad utvrđenog minimalnog nivoa. Takođe, menadžment može biti stimulisan da u jednoj godini iskaže što manju dobit kako bi sljedeće godine ostvario minimalnu neto dobit koja mu prema bonus planu omogućava participaciju. Ako je imenovana nova uprava u interesu im je da kratkoročno iskažu što manju dobit kako bi u budućnosti jednostavnije, bez većeg napora, iskazali veći rezultat i time stekli visoku reputaciju.

Veliki pritisak menadžmenta od strane investitora i okoline navodi menadžere na primjenu kreativnog računovodstva.

Istraživanje koje su proveli Erickson, Hanlon i Maydew na uzorku od 27 preduzeća pokazalo je da su ta preduzeća bila spremna platiti nekoliko miliona USD poreza na dobit na nepostojeće zarade, odnosno nerealno povećane zarade (Erickson i Hanlon i Maydew 2004, 114).

Mnoga istraživanja o motivima menadžmenta za sastavljanje lažnih finansijskih izvještaja su pokazala da su najčešći razlozi za ostvarivanje prevara:

1. Lični motivi
  - Povećanje zarada;
  - Ostvarivanje bonusa na zarade;
  - Povećanje cijene akcija;
  - Osiguranje posla;
  - Lična satisfakcija.
2. Očekivanje tržišta kapitala:
  - Usaglašavanje sa očekivanjima analitičara;
  - Ostvarivanje ujednačenog (ravnomyernog) rezultata;

- oOstvarivanje zadate norme prihoda i rezultata.
3. Specifične okolnosti:
- Upravljanje kreditima i zaduženošću kompanije;
  - Emitovanje akcija ili drugih hartija od vrijednosti;
  - Pripajanje sa drugim kompanijama;
  - Formiranje novog menadžmenta;
  - „Iščekivanje boljih vremena“.

Lični motivi – služe za ostvarivanje ličnih ciljeva pojedinca usljed finansijskih poteškoća ili pak čiste želje za što više novca. Povećanje zarada – u mnogim slučajevima menadžeri dobijaju uvećanje svojih primanja ako ispune određene ciljeve, bilo da su to nivo prodaje ili određeni nivo profita. Upravo je to jedan od značajnih motiva za sastavljanje lažnih finansijskih izvještaja i ostvarivanje prevara.

Ostvarivanje bonusa na zarade – kao i prethodni motiv i kod ovog motiva ostvarivanje bonusa zavisi od rezultata, što nagoni mnoge menadžere da „uljepšavaju“ finansijske izvještaje koristeći razne manipulacije.

Očekivanje tržišta kapitala – ostvarivanje profita je u rukama menadžera. Međutim, tržišno pozicioniranje i vrijednost kompanije kroz cijenu akcija je u rukama analitičara na tržištu kapitala. Ostvarivanje profita koje nije praćeno povećanjem cijene akcija predstavlja veliko razočarenje i gubitak velike količine novca za akcionare.

Usaglašavanje sa očekivanjima analitičara – u zemljama u kojima postoji razvijeno finansijsko tržište (SAD, Velika Britanija) od kompanija čije se akcije kotiraju na berzi se očekuje da godišnje, polugodišnje, a ponekad i kvartalno objavljuju finansijske izvještaje. Na osnovu podataka dobijenih iz finansijskih izvještaja analitičari procjenjuju budući razvoj i profit kompanija na osnovu čega se ona pozicionira na finansijskom tržištu i formira cijena akcija. Zbog toga je menadžerima bitno da ispune očekivanja analitičara, što ponekad primorava menadžere kompanija da primijene manipulacije u finansijskim izvještajima kako bi ostvarili nivo profita koji se od njih i očekuje.

Ostvarivanje ujednačenog (ravnomyernog) rezultata – i pored pritisaka da kompanije ostvaruju što veći profit iz godine u godinu, menadžment firme mora biti svjestan da nagli porast ili pad rezultata poslovanja može da izazove negativnu reakciju tržišta i da dovede do pada vrijednosti akcija. Upravo zbog toga, mnogi menadžeri koriste manipulacije u finansijskim izvještajima kako bi kroz periode prikazali stabilan rast rezultata poslovanja, koji bi ukazao na stabilnost poslovanja firme, što bi se odrazilo i na cijenu akcija i vrijednost kompanije.

Specifične okolnosti – određene okolnosti u poslovanju, na tržištu kapitala ili specifične političko-društvene okolnosti mogu da primoraju menadžere da koriste manipulacije u finansijskim izvještajima.

Upravljanje kreditima i zaduženošću kompanije – mnoge kompanije danas posluju zadužujući se kod poslovnih banaka, države, drugih finansijskih institucija i na finansijskom tržištu. Svako zaduživanje nosi sa sobom i određene obaveze. Ukoliko kompanija tokom perioda za koji se zadužila počne slabije da posluje, što se manifestuje manjim prihodima i profitom, kreditori da bi zaštitili svoj kapital i svoje interese povećavaju kamatnu stopu na buduća pozajmljena sredstva. U takvim situacijama menadžeri, vrlo često, manipulišu podacima u finansijskim izvještajima kako bi prikazali uspješno poslovanje i izbjegli dodatne troškove kamata i druge finansijske rashode.

Emitovanje akcija ili drugih hartija od vrijednosti – u situacijama u kojima kompanija prvi put emituje svoje akcije na berzi ili kada emituje druge vrste hartija od vrijednosti (obveznice) kako bi došla do dodatnog kapitala, menadžeri pribjegavaju manipulacijama kako bi prikazali što bolje rezultate poslovanja.

Pripajanje sa drugim kompanijama – jedna od faza razvoja firme jeste pripajanje sa drugim kompanijama. Razlozi pripajanja mogu da budu različiti, od sprečavanja bankrotstva, otklanjanja konkurencije, do stvaranja monopola na tržištu.

Međutim, u pregovorima oko preuzimanja ili pripajanja od izuzetne važnosti jeste finansijska pozicija preduzeća. Neće se isto tretirati likvidno preduzeće koje nije opterećeno dugovima, čija potraživanja dospijevaju u najkraćem roku i čije akcije se vrlo dobro kotiraju na berzi i preduzeće sa potpuno suprotnom finansijskom slikom poslovanja. Upravo zbog toga manipulacije sa finansijskim izvještajima su jedna od metoda koju koriste menadžeri kompanija kako bi prikazali što bolju finansijsku situaciju u kompaniji i time sebi obezbijedili sigurnu poziciju u pregovorima oko preuzimanja ili pripajanja sa drugim kompanijama.

Formiranje novog menadžmenta – kada dođe do promjene menadžerskog tima u kompaniji novi tim želi da sebi obezbijedi što bolju početnu poziciju. Jedan od načina jeste da prikaže prethodno rukovodstvo što lošijim. Ovo može biti korisno za novi menadžment iz dva razloga: prvi je da sebi obezbijedi što više prostora usljed loših rezultata prethodne strukture menadžmenta, a drugi je da sebi na taj način obezbijedi što manju stopu profita sa kojom će se kasnije njihovo poslovanje upoređivati;

„Iščekivanje boljih vremena“ – ukoliko je kompanija u problemima menadžment često pribjegava prevarama u finansijskim izvještajima kako bi prikazao stabilno poslovanje i sačuvao kompaniju za neka bolja vremena za koji je procijenio da dolaze. Na taj način menadžment stvara sebi određenu rezervu u poslovanju kako bi izdržao trenutne poteškoće, nadajući se da će buduće vrijeme donijeti nove šanse u poslovanju, a samim tim i veći profit.

5. METODE MANIPULACIJA U FINANSIJSKIM IZVJEŠTAJIMA

Primena kreativnog računovodstva gotovo uvijek za posljedicu ima gubitke u tržišnoj vrijednosti kompanija. Logična posljedica jesu izobličeni finansijski izvještaji praćeni prebacivanjem dobitaka između perioda ili preduzeća (Kaparavlović 2011, 164).

Zavisno o ciljevima entiteta odrediti će se metode manipulacije s računovodstvenim informacijama, odnosno s finansijskim izvještajima. Na temelju prethodno prikazanih razloga vidljivo je da ciljevi manipulacije mogu biti brojni, među kojima se najčešće sistematizuju sljedeći:

- a) Kratkoročno povećanje profita;
- b) Smanjenje variranja profita;
- c) „Jačanje“ bilansa.

Kratkoročno povećanje profita može se postići različitim metodama priznavanja prihoda unaprijed ili odgađanjem rashoda što se može postići manipulišući pomoću računovodstvenih politika (npr. priznavanjem budućih prihoda u tekuće prihode, produženjem vijeka upotrebe dugotrajne imovine i sl.) te „realnim poslovnim odlukama“ (npr. ubrzati naplatu potraživanja od kupaca ili smanjiti rok naplate, povećati konačne zalihe i sl). Variranje profita postiže se manipulisanjem računovodstvenih politika primarno na osnovu vrijednosnih usklađivanja i rezervisanja troškova. Varijacije profita uspješno se kontrolišu u bankama pomoću rezervisanja troškova prilikom razvrstavanja plasmana u rizične grupe, čime utiče na visinu neto dobiti banaka. S druge strane, u realnom sektoru menadžment kontroliše profit rezervisanjima za nepredviđene obaveze te politikama umanjivanja imovine (vrijednosnih usklađivanja).

Jačanje bilansa postiže se računovodstvenim politikama (precjenjivanjem imovine ili potcjenjivanjem obaveza) uz pomoć različitih metoda vrednovanja imovine i obaveza te realnim poslovnim odlukama (npr. korišćenjem lizinga kao izvanbilansnog finansiranja, emisijom preferencijalnih akcija i sl). Precjenjivanje imovine je najčešća metoda jačanja bilansa kojoj je cilj kratkoročno povećanje dobiti. Isti efekt postiže se potcjenjivanjem obaveza ili izvanbilansnim finansiranjem. U posljednje vrijeme sve je veća međuzavisnost jačanja ili slabljenja bilansa i manipulacija na finansijskim tržištima. Manipulacijama potiče se rast i pad cijena vrijednosnih papira čime se direktno utiče na njihovo naknadno vrednovanje na datum bilansa.

Opšta klasifikacija metoda manipulacija za povećanje prihoda u bilansu uspjeha jeste:

1. Prerano priznavanje prihoda od prodaje;
2. Povećanje prihoda od kamata;
3. Uključivanje neposlovnih prihoda;
4. Tretiranje pozajmica kao prihoda od prodaje;
5. „Swot“ poslovi (zamjena dobara);
6. Nesučeljavanje prihoda i rashoda.

Prerano priznavanje prihoda od prodaje – je možda najčešći oblik manipulacije prihodima. Osnovno pitanje je kada priznati prodaju, a samim tim i prihode ostvarene prodajom. Prema MRS 18 – Prihodi, prihode od prodane robe treba priznati kada su ispunjeni svi sljedeći uslovi:

- Preduzeće je na kupca prenijelo značajne rizike i koristi od vlasništva nad robom;
- Preduzeće ne zadržava pravo da dalje upravlja robom u obimu koji je obično povezan sa pravom vlasništva nad robom kao i stvarnu kontrolu nad prodatom robom;
- Iznos prihoda se može pouzdano izmjeriti;
- Vjerovatno će se ekonomske koristi vezane za transakciju sliti u preduzeće;
- Troškovi koji su nastali ili troškovi koji će nastati u odnosu na tu transakciju mogu se pouzdano izmjeriti.

Prema tumačenjima Međunarodnih standarda finansijskog izvještavanja, shodno gore navedenim preduslovima, prihod se priznaje ako je prodavac isporučio robu i ako je izvršeno fakturisanje, kao i ukoliko je dogovoreno, da se do preuzimanja robe, roba nalazi kod prodavca. Suština manipulacije, vezane za prerano priznavanje prihoda, jeste što počinilac, u namjeri da lažno predstavi visinu ostvarenih prihoda, obično pred kraj izvještajnog perioda, vrši fakturisanje prodane robe koja još nije isporučena i kod koje na kupca nisu prešli svi rizici i koristi od njene kupovine niti je sa kupcem sklopljen dogovor oko smještanja iste kod prodavca do vremena preuzimanja. Postoje mnogobrojni primjeri kompanija koje su prerano priznavale prihode od prodaje. Midisoft Corp je tokom 1994. godine tvrdila da je svoje prihode od prodaje priznavala u trenutku kada su proizvodi otpremljeni i poslani kupcu.

Povećanje prihoda od kamata – nekim kompanijama izvor prihoda su kamate na investicije uložene u akcije kompanija, akcije banaka i sl. Kompanija Polly Peck iz Velike Britanije je primjer kompanije koja je manipulacijama prihodima od kamate iskazivala visoke prihode u finansijskim izvještajima.

Uključivanje neposlovnih prihoda – mnogobrojne kompanije pokušavaju da u redovne prihode od prodaje uključe i prodaje ostvarene jedinstvenom prodajom imovine (one-off sales).

Tretiranje pozajmica kao prihoda od prodaje – iako su pozajmice i prihodi dvije potpuno različite kategorije, neke kompanije su tretirale pozajmice kao prihode. Na primjer, pojedine kompanije su novac koji su pozajmljivale kupcima za kupovinu njihovih proizvoda tretirale kao prihod ili su pozajmljivale novac za unaprijed plaćanje određenih poslova i te pozajmice tretirale kao prihod.

„Swot“ poslovi (zamjena dobara) – su poslovi u kojima kompanije mijenjaju dobro za drugo dobro. Manipulacija se ostvaruje kada dvije kompanije međusobno razmjenjuju svoje proizvode i onda tu razmjenu prikazuju kao prodaju dobara. Kompanije Enron i Qwest su na taj način tokom 2001. godine razmijenile proizvode u vrijednosti od 500 miliona dolara. Tu zamjenu je Enron prikazao kao prodaju i na osnovu toga prikazao prihode od prodaje. Nesučeljavanje prihoda i rashoda – prema Međunarodnim standardima finansijskog izvještavanja: „Prihodi i rashodi koji se odnose na istu transakciju ili drugi događaj, priznaju se istovremeno, a na ovaj proces se obično iskazuje kao na sučeljavanje prihoda i rashoda“. Pomenuti standardi, takođe, ističu da: „Prihod ne može biti priznat kada se rashodi ne mogu pouzdano izmjeriti i u takvim okolnostima bilo koja naknada, unaprijed primljena za prodaju robe, priznaje se kao obaveza“. Primjer ovakve manipulacije može biti slučaj kada menadžment nekog preduzeća donese odluku da u decembru tekuće godine prikaže ostvarene prihode od prodaje, ali troškove nastale u ovoj transakciji prikaže u januaru naredne

godine, dakle u sljedećem računovodstvenom periodu. Rezultat namjernog nepridržavanja računovodstvenih standarda, u ovom slučaju, bilo bi precjenjivanje dobiti preduzeća u periodu u kom su prihodi prikazani i, takođe, potcjenjivanje dobiti u narednom periodu kada su troškovi iskazani.

Metodološki pristup istraživanju kvaliteta finansijskih izvještaja, uključujući i faktore podsticaja i motiva, podrazumijeva načine istraživanja i analiziranja faktora računovodstvenih manipulacija u finansijskim izvještajima. S tim u vezi, moguće je identifikovati tri osnovna metodološka pristupa istraživanju računovodstvenih manipulacija u finansijskim izvještajima:

1. Istraživanja računovodstvenih manipulacija utemeljena na obračunskim veličinama;
2. Istraživanja računovodstvenih manipulacija utemeljena na finansijskim i nefinansijskim pokazateljima;
3. Alternativni pristupi u istraživanju računovodstvenih manipulacija (Gabrić i Miljko 2018, 11-12).

7. PRIMJENA RAČUNOVODSTVENIH MANIPULACIJA U PRIVREDNIM DRUŠTVIMA U REPUBLICI SRPSKOJ

Lažno finansijsko izvještavanje nastaje kao posljedica netačnog iskazivanja podataka u finansijskim izvještajima. U praksi se većina manipulacija u finansijskim izvještajima ostvaruje manipulisanjem rashodima i приходima u Bilansu uspjeha i manipulisanjem obavezama i imovinom u Bilansu stanja. Finansijski izvještaji sastavljeni upotrebom kreativnog računovodstva ne odražavaju pravu vrijednost preduzeća, mogu sadržavati skrivene gubitke ili latentne rezerve. To nije vidljivo odmah, ali ugrožava vjerodostojnost finansijskih izvještaja kao i informacija u njima (Halilčević 2019, 6).

Lažno finansijsko izvještavanje može se ispoljiti u vidu:

- a) Prikazivanja lošeg imovinsko-finansijskog položaja i manjeg finansijskog rezultata;
- b) Prikazivanje boljeg imovinsko-finansijskog položaja i većeg finansijskog rezultata.

Razvojem društva pojavljuju se i različiti oblici privrednog kriminala u Bosni i Hercegovini, a i u Republici Srpskoj, koji se mogu svrstati u sljedeće grupe:

1. Kriminalne radnje iz oblasti fiskalitetu (direktni i indirektni porezi), pranje nezakonito pribavljenog novca i predmeta, uništavanje trgovačkih knjiga;
2. Falsfikovanje novca i hartija od vrijednosti;
3. Kriminalne radnje iz oblasti tržišne konkurencije (povreda ravnopravnosti u privrednom poslovanju, stvaranje monopola i nelojalne konkurencije);
4. Djela u vezi sa stečajem i privatizacijom (zloupotreba stečaja, stečajnog postupka, izrada lažnog bilansa, netačne procjene i sl);
5. Kriminalne radnje u vezi sa proizvodnjom i trgovinom (nedozvoljeno skladištenje robe, nedozvoljena trgovina i proizvodnja, obmana kupaca, povreda prava industrijskog vlasništva, neovlašćena upotreba firme);
6. Kriminalne radnje u vezi sa privrednim poslovanjem (nesavjesno poslovanje u privredi, zloupotreba ovlašćenja u privredi, sklapanje štetnog ugovora, odavanje i neovlašćeno pribavljanje poslovne tajne).

Najčešći oblici izbjegavanja poreskih obaveza u sistemu direktnih poreza u Bosni i Hercegovini i entitetu Republici Srpskoj su:

- Prikriivanje prometa i promet neevidentirane robe;
- Prikriivanje visine marži (zarade);
- Lažno prikazivanje troškova;
- Prikazivanje plaćanja nepostojećih usluga (lažne konsultantske usluge, usluge posredničkih agencija i dr);

- Lažne kalkulacije;
- Lažne poreske prijave;
- Lažne nivelacije cijena (umanjenje cijena nakon realizacije);
- Netačno prikazivanje neto plate zaposlenim;
- Isplata u gotovini bez evidencija u poslovnim knjigama;
- Povećanje neoporezivih isplata i umanjeње oporezivih isplata zaposlenim;
- Rad „na crno“, i dr.

Indicije koje ukazuju na moguće nezakonite radnje poreskih obveznika:

- Pravno lice posjeduje više transakcijskih računa u poslovnim bankama koje nemaju filijale/ekspoziture u mjestu poslovanja pravnog lica ili posluje preko nerezidentnih računa u inostranstvu;
- Pravno lice prijavljuje, a ne plaća poreske obaveze;
- Pravno lice ne posjeduje vlastiti niti iznajmljeni poslovni prostor ili ima formalno iznajmljen poslovni prostor koji je prazan i ne koristi se;
- Pravno lice nema zaposlenih radnika, a prikazuje da ostvaruje veliki promet;
- Pravno lice ne plaća bilo kakve uobičajene usluge/troškove (telefon, vodu, struju, odvoz smeća, komunalnu taksu, internet i sl.);
- Pravno lice ne vrši isplatu plata, poreza i doprinosa za zaposlene;
- Pravno lice je u vlasništvu stranog državljanina koji je ujedno i direktor i koji ne boravi u BiH;
- Vlasnik i odgovorno lice u pravnom licu je u poznim godinama;
- Pravno lice nema organizovano knjigovodstvo (ili ugovor sa nekim knjigovodstvenim birom) i često se mijenja sjedište pravnog lica;
- Dokumenti (računi, otpremnice, razna pismena i sl.) pravnog lica su bez memoranduma sa osnovnim podacima (adresa sjedišta, mjesto, broj telefona, mail adresa, broj transakcijskog računa i sl.);
- Pravna lica traže povrat poreza;
- Pravno lice koje je tek osnovano prikazuju visok ulazni PDV, a mali ili nikakav izlazni PDV, a nije izvoznik;
- Plaćanje putem blagajne (u gotovini) računa sa velikim iznosima;
- Vlasnik i odgovorno lice u pravnom licu ima nesrazmjernu imovinu u odnosu na prikazana primanja/plate/dividendu.

Najčešći oblici izbjegavanja poreskih obaveza u sistemu indirektnih poreza su:

- Lažni (fiktivan) izvoz (roba nije izvezena, a u poslovnim knjigama je prikazan izvoz iz razloga što je izvoz oslobođen PDV-a, odnosno sačinjena je faktura sa nultom stopom);
- Izdavanje lažnih poreskih faktura koje glase na nepostojeće firme sa umanjnim izlaznim PDV-om;
- Pribavljanje ulaznih faktura od nepostojećih firmi u cilju povećanja ulaznog PDV-a radi umanjenja konačne obaveze za PDV prelamanjem ukupnog ulaznog i ukupnog izlaznog PDV-a;
- Prikazivanje manje vrijednosti robe (naročito prilikom uvoza) radi umanjenja osnovice za obračun PDV-a;
- Lažno prikazivanje pretplate/kredita u mjesečnim PDV prijavama radi neosnovanog traženja i ostvarivanja povrata PDV-a;
- Neosnovano prikazivanje ulaznog PDV-a na koji nema pravo odbitka;
- Netačno i nepotpuno vođenje poslovnih knjiga koje za posljedicu ima veći ulazni od izlaznog PDV-a, tako da obveznik nema obavezu plaćanja PDV-a i dolazi u situaciju da mu se vrati poreski kredit ili je obaveza za PDV mala (simbolična) u odnosu na stvarnu;
- Prevare u oblasti prometa (prikazivanje umanjenog ili uvećanog prometa);

- Planiranje nelikvidnosti i nesolventnosti tako što kroz svjesno, tj. namjerno izazvanu nelikvidnost, odnosno nesolventnost obveznik dolazi u situaciju da ne može da izmiri obaveze za PDV koji je njegov kupac već odbio kao ulazni PDV;

- „Fantomaska firma” (nedostupna/fiktivna) koja ne obavlja bilo kakav promet, ali predaje PDV prijave u kojima iskazuje kredit/pretplatu u velikom iznosu nakon čega traži povrat ili prikazuje male preplate i sukcesivno neprimjetno ostvaruje povrate;

- Uključivanje „fantomaska/nedostupne firme” u lanac prometa između dvije stvarne firme od kojih je jedna kupac, a druga dobavljač tako da im ova „fantomaska firma” služi kao sredstvo za umanjivanje PDV obaveze;

- „Feniks firme” koje kratko traju, izvrše velike promete, ne plate PDV obaveze i nestaju;

- „Prevara u krug” („vrteška”), pogodna za robu koja je mala po gabaritu, a čija je vrijednost velika, gdje roba kruži kroz više zemalja i na kraju kroz papire završi na početku, s tim što je u sredini nastao prekid kod „nedostupne firme” na kojoj su ostale PDV obaveze;

- Izbjegavanje firmi da se prijave kao PDV obveznici iako ostvaruju velike promete koji ih obavezuju za registraciju.

PDV prevare mogu se ostvariti na dva načina:

1. Neosnovano povećanje ulaznog PDV-a;
2. Neosnovano smanjenje izlaznog PDV-a.

Neosnovano korišćenje ulaznog PDV-a (lažna faktura od fiktivne firme, izvlačenje novca iz zakonitih novčanih tokova na osnovu lažne ulazne fakture, sačinjavanje i korišćenje lažnih faktura za legalizaciju nezakonito stečenih dobara, legalizacija novca na osnovu sačinjavanja lažne izlazne fakture – umanjivanje poreske osnovice, nove (tek registrovane) firme zahtijevaju dodjelu PDV broja u cilju neosnovanog povrata PDV-a ili s ciljem da se drugom omogućući poreska utaja – izbjegavanje poreskih obaveza.

Sva naprijed navedena krivična djela, u principu, svode se na izbjegavanje poreskih obaveza, odnosno radi se o poreskim utajama ili prevarama.

Utaja poreza i doprinosa postoji u onim slučajevima kada poreski obveznik taji podatke koji se odnose na visinu prometa, visinu prihoda, rashoda i dr, kroz poslovne knjige i sve druge podatke kako bi sakrio, odnosno umanjio ili izbjegao poresku obavezu.

Poreska prevara postoji u onim slučajevima kad poreski obveznik aktivno poduzima radnje u cilju prevare, odnosno izbjegavanja poreskih obaveza, kao što su lažne poreske prijave, što mu omogućava izbjegavanje stvarnih poreskih obaveza. Najdrastičniji i najopasniji slučajevi su lažne PDV prijave u kojima podnosilac takve prijave direktno, sa računa UIO BIH, svjesno „povlači” novčana sredstva bez bilo kakvog zakonskog osnova (novčana sredstva uplaćena na ime PDV-a od urednih poreskih obveznika).

Sve normalne statutarne revizije treba da sadrže neke elemente za forenzičku istragu, jer se dokazi o prevarama mogu lako otkriti ako se detaljno procijeni adekvatnost i usklađenost mehanizama kontrole (Eme 2011, 27).

Fokus forenzičkog računovodstva je da identifikuje i pregleda lažne transakcije kako bi se utvrdila stvarna namjera kompanije izvršioca. Takav pregled može imati oblik pregleda dokumenata, intervjui, ispitivanje elektronskih dokumenata, itd. (Peterson 2015, 63).

Perols (Perols 2011, 23) ukazuje da su šest nezavisnih varijabli za predviđanje otkrivanja prevare: fluktuacija revizora, ukupni diskrecioni obračuni, veliki revizor, potraživanja, ispunjavanje ili nadmašivanje prognoza analitičara i neočekivana produktivnost zaposlenih.

8. REZULTATI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

Informacije do kojih se došlo kao rezultat empirijskog istraživanja dobijene su anketnim upitnikom među internim revizorima, rukovodiocima finansijskih odjeljenja i službenicima u finansijsko-računovodstvenom sektoru. Većina pitanja je zatvorenog tipa: direktna pitanja, pitanja sa

ponuđenim odgovorima nabranja te pitanja sa ponuđenim odgovorima intenziteta. Od ispitanika je zatraženo da iznesu svoje mišljenje o potencijalnim razlozima koji negativno utiču na korporativno upravljanje u kompanijama, ulozi forenzičkog računovodstva i forenzičke revizije u otkrivanju prevara i kriminalnih radnji, potrebi njegovog uvođenja i uticaju na obim i učestalost pojave finansijskih prevara i kriminalnih radnji u Republici Srpskoj (Vuković Perduv i Babić i Čeklić i Čeklić 2021, 55).

Empirijsko istraživanje je sprovedeno putem anketnog upitnika koji je koncipiran kao segment istraživanja potreba i mogućnosti kvalitetnijeg finansijskog izvještavanja privrednih subjekata u Republici Srpskoj.

Za ostvarenje ciljeva istraživanja prikupljanje podataka je izvršeno iz primarnih izvora (terensko istraživanje) i sekundarnih izvora (istraživanje za desk stolom). Prikupljanje primarnih podataka izvršeno je metodom ispitivanja primjenom anketnog upitnika.

Anketni upitnik je sastavljen od pitanja pomoću kojih se došlo do saznanja o stavovima pojedinaca o ključnim problemima u javnom sektoru.

U istraživanja su bili uključeni:

1. Profesionalni revizori koji su popunili anketni list i čiji stavovi su predmet istraživanja;
2. Profesionalne računovođe koji su popunjavajući anketni list izrazili svoje stavove koji su predmet istraživanja;
3. Lica zaposlena u privrednim subjektima i institucijama na drugim poslovima.

Rezultati ispitivanja do kojih se došlo anketnim putem prikazani su tabelarno.

Na pitanje: „Koliko iskustva posjeduju ispitanici u obavljanju računovodstvenih i/ili revizorskih poslova, rezultati ispitivanja, sa aspekta primjene anketnog upitnika, pokazuju sljedeće:

Tabela 3. Iskustvo u obavljanju računovodstvenih i/ili revizorskih poslova (Autori 2022)

Odgovor	Broj ispitanika	% ispitanika
DA	51	89,50%
NE	6	10,50%
Ukupno:	57	100,00%

Od ukupnog broja ispitanika 89,50% posjeduje iskustvo u obavljanju računovodstvenih i/ili revizorskih poslova, a 6 ispitanika, odnosno 10,50% ne posjeduje iskustvo u oblasti računovodstva i revizije jer su angažovani na drugim stručnim poslovima.

Prema pregledu funkcije koju obavljaju ispitanici zaposleni unutar organizacija, rezultati anketnog upitnika, pokazuju sljedeće:

Tabela 4. Pregled ispitanika prema funkciji koju obavljaju unutar organizacije (Autori 2022)

Funkcija unutar organizacije	Broj ispitanika	% ispitanika
Upravljačka	8	14,00%
Interni revizor	9	15,80%
Računovođa	31	54,40%
Zaposleni	7	12,30%
Ostali	2	3,50%

Najveći broj ispitanika, 54,40% (31) obavlja poslove računovođe unutar organizacije, zatim 9 (15,80%) ispitanika je angažovano na poslovima internog revizora. Upravljačku ulogu ima 8 ispitanika, odnosno 14,00%, dok se 7 lica, odnosno 12,30% izjasnilo kao zaposleni u organaizaciji i 2 lica (3,50%) obavljaju drugu funkciju u organizaciji.

Ispitanici su se u okviru anketnog upitnika predstavili kojem tipu organizacije pripadaju, što je prikazano u tabeli 5.

Tabela 5. Tip organizacije kojoj pripadaju ispitanici (Autori 2022)

Tip organizacije	Broj ispitanika	% ispitanika
Javna	24	42,10%
Privatna	33	57,90%
Ukupno:	57	100,00%

U istraživanju su učestvovala 33 (57,90%) ispitanika koji rade u privatnim organizacijama, a 24 (42,10%) ispitanika su zaposlena u javnoj upravi.

U kojim javnim organizacijama su zaposleni ispitanici javnog sektora, prikaz je dat u sljedećoj tabeli:

Tabela 6. Pregled ispitanika koji su zaposleni u različitim javnim organizacijama (Autori 2022)

Tip javne organizacije	Broj ispitanika	% ispitanika
Javno preduzeće	11	35,50%
Jedinica lokalne samouprave	3	9,70%
Institucija na lokalnom nivou (ministarstva, uprava, direkcija)	8	25,80%
Institucija na državnom nivou	9	29,00%
Ukupno:	31	100,00%

Od ukupnog broja ispitanika koji su angažovani u javnim organizacijama, a koji su učestvovali u istraživanju primjenom anketnog upitnika, 11 ispitanika odnosno 35,50% je zaposleno u javnim preduzećima i 3 ispitanika (9,70%) su zaposlena u jedinici lokalne samouprave. U institucijama na državnom nivou zaposleno je 9 (29%) ispitanika, a dok je u institucijama na republičkom nivou angažovano 8, odnosno 25,80% ispitanika.

Odgovori na pitanje: „Kakva je struktura organizacija prema visina prihoda, a u kojima su zaposleni ispitanici“, dati su u tabeli broj 7.

Tabela 7. Struktura organizacija prema visini prihoda (Autori 2022)

Visina prihoda	Broj ispitanika	% ispitanika
до 1.000.000,00	21	37,50%
од 1.000.000,00-5.000.000,00	13	23,20%
preko 5.000.000,00	22	39,30%
Ukupno:	56	100,00%

Kao što je prikazano u tabeli broj 7, najveći broj ispitanika, 22, odnosno 39,30% zaposleno je u organizacijama koje imaju visinu prihoda preko 5.000.000,00 KM. Rad u organizacijama koje

imaju visinu prihoda do 1.000.000,00 KM iskazao je 21 ispitanik, odnosno 37,50% od ukupnog broja ispitanika primjenom anketnog upitnika. Broj ispitanika koju su angažovani u organizacijama koje ostvare prihod u visini od 1.000.000,00 KM do 5.000.000,00 KM je 13, odnosno 23,20%. Jedan ispitanik nije odgovorio na pitanje.

Rezultati odgovora ispitanika, na pitanje: „Kojoj privrednoj grani pripada Vaša organizacija“, prikazani su u sljedećoj tabeli:

Tabela 8. Struktura ispitanika prema djelatnosti organizacije (Autori 2022)

Privredna grana	Broj ispitanika	% ispitanika
Trgovina, turizam i ugostiteljstvo	6	10,50%
Saobraćaj i transport	1	1,80%
Građevinarstvo	4	7,00%
Komunalne djelatnosti	1	1,80%
Poljoprivreda i prehramb. industr.	2	3,50%
Obrazovanje, kultura i sport	4	7,00%
Zdravstvene usluge i rehabilitacija	0	0,00%
Opšte djelatnosti javne uprave	9	15,80%
Drugo	30	52,60%
Ukupno:	57	100,00%

Prema podacima uočavamo da najveći broj ispitanika, 52,60%, odnosno 30, je angažovano u drugim djelatnostima. S obzirom na učešće, u anketnom upitniku, ispitanika koji su zaposleni u agencijama za revizorske usluge, računovodstvenim biroima ili samostalni preduzetnici očekivati je njihovo potvrđivanje opcije „drugo“. Ispitanici koji obavljaju poslove opšte djelatnosti javne uprave čine 15,80% ispitanika u anketnom upitniku, dok ispitanici angažovani u oblasti trgovine, turizma i ugostiteljstva čine 10,50% od ukupnog broja ispitanika. Jedan broj ispitanika od 7,00% angažovan je u oblasti građevinarstva i u oblasti obrazovanja, kulture i sporta. U poljoprivrednim i prehrambenim poslovima radi 3,50% ispitanika, dok je u oblasti saobraćaja i transporta, kao i u komunalnoj djelatnosti angažovano po 1,80% ispitanika od ukupnog broja ispitanika primjenom anketnog upitnika.

Koliko se ispitanici anketnog upitnika slažu sa tvrdnjom, da nepoštovanje zakona, standarda, pravila i računovodstvenih politika može imati negativan uticaj na cjelokupnu ekonomiju RS/BiH, mišljenja ispitanika data su u sljedećoj tabeli:

Tabela 9. Pregled rezultata istraživanja – mišljenje ispitanika o posljedicama nepoštovanja zakona i podzakonskih akata na ekonomiju RS/BiH

Opcija	Broj ispitanika	% ispitanika
Uopšte se ne slažem	0	0,00%
Ne slažem se	2	3,50%
Nesiguran sam	6	10,50%
Slažem se	34	59,60%
Potpuno se slažem	15	26,30%
Ukupno:	57	100,00%

Da nepoštovanje zakona, standarda, pravila i računovodstvenih politika može imati negativan uticaja na cjelokupnu ekonomiju RS/BiH potvrđuju i mišljenja ispitanika. Preko 85% ispitanika, se slaže sa navedenom tvrdnjom, a 26,30% se u potpunosti slaže sa posljedicama koje mogu

nastupiti u slučaju nepoštovanja zakona, standarda, pravila i računovodstvenih politika na cjelokupnu ekonomiju RS/BiH.

Rezultati istraživanja pokazuju da određeni broj ispitanika ne poznaje dovoljno zakonske i podzakonske propise iz oblasti računovodstva i revizije te njih 10,50% nisu sigurni da li nepoštovanja zakona, standarda, pravila i računovodstvenih politika ima uticaja na cjelokupnu ekonomiju RS/BiH, dok se mali broj ispitanika 3,50% ne slaže sa navedenom tvrdnjom.

ZAKLJUČAK

Prevara u finansijskim izvještajima predstavlja svako namjerno prikrivanje ili grubo kršenje opšteprihvaćenih računovodstvenih principa koje bitno utiče na kvalitet i vjerodostojnost informacija u bilo kom finansijskom izvještaju, što se potvrđuje kroz teorijsko definisanje pojma „prevara u finansijskim izvještajima“ brojnih autora kako domaćih, tako i stranih i u brojnim međunarodnim publikacijama.

Stalne promjene globalnog tržišta, koje prati i ubrzan razvoj i primjena informacionih tehnologija u poslovanju, stvaraju poslovnu klimu preduzeća, kao i njihovog okruženja, gdje postoji vjerovatnoća za nastanak i postojanje grešaka, prevara i manipulacija u finansijskim izvještajima. Pored uobičajenih problema sa kojima se susreću bosanskohercegovačka preduzeća kao što je opstanak na tržištu, neizvjesnost poslovanja, ubrzana privredna kretanja, treba da daju i veliku pažnju na sprečavanje finansijskih prevara i manipulacija finansijskim izvještajima. Koliko je važno otkrivanje finansijskih prevara u korporativnom sektoru Republike Srpske, toliko je važno i minimiziranje, odnosno sprečavanje prevara u najvećem mogućem stepenu. Uspješna borba protiv finansijskih prevara predstavlja kombinaciju sprečavanja, otkrivanja, istraživanja i preduzimanja pravnih mjera. Za navedeno je potrebno razumijevanje vrsta finansijskih prevara: protivpravnog prisvajanja sredstava, lažnog finansijskog izvještavanja i korupcije.

U cilju svodenja finansijskih prevara na minimum i podizanja finansijskih performansi, preduzeće treba da pronađe efikasan i efektivan način da tretman finansijskih prevara učini transparentnijim. Strah od zatvora, poniženja ili gubitka ugleda su dovoljni razlozi da odvrte mnoge potencijalne počiniocce finansijskih prevara i da ih navede da razmisle da li je to vrijedno cijene koja se može platiti.

Da bi se menadžment efikasno suprostavio greškama i manipulacijama koje se mogu pojaviti u finansijskim izvještajima potrebno je obezbijediti: efikasan sistem internih kontrola, adekvatan ljudski potencijal, kvalitetan etički kodeks, kontinuiranu obuku zaposlenih u preduzeću u vezi detekcije grešaka i manipulacija, postaviti jasno pisana pravila ponašanja, suzbiti loše ponašanje. Uspostavljanje mjera za sprečavanje i otkrivanje prevara i manipulacija je bitno za stabilnost privrede u državi. Nije dovoljno samo usvojiti kodeks etike u preduzeću, nego ga provoditi i u praksi. Do prevare može doći i ako preduzeće ima efikasan sistem interne kontrole. Sistem interenih kontrola u preduzećima je neophodno kontinuirano unapređivati i štititi od potencijalnih prevara. Iako je nemoguće u potpunosti eliminisati rizik pojave grešaka, prevara i manipulacija u preduzećima, pravovremenim preduzimanjem mjera za sprečavanje i otkrivanje prevara, rizik prevare se može umanjiti.

LITERATURA

1. ACFE. 2018. "Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse." Accessed 03.04.2022. <https://www.acfe.com/report-to-the-nations/2018>
2. Aljinović Barać, Željana and Klepo, Tina. 2006. "Features of accounts manipulations in Croatia". *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci - Časopis za ekonomsku teoriju i praksu*. 24 (2):273-290.
3. Beneish, Messod Daniel. 1999. The Detection of Earnings Manipulation. *Financial Analyst Journal*. (55)5: 24-36.
4. Bhasin, M. L. (2016). Accounting manipulation practices in financial statements: an experience of an Asian economy. *International Journal of Economics and Financial Research*. 2(11):199-214.
5. Eme, Joel Efiang. 2011. „Forensic Accounting Education: An Exploration of Level of Awareness in Developing Economies - Nigeria as a Case Study.“*International Journal of Business and Management*. 7(4): 26-34. Accessed April 09, 2021. doi:10.5539/ijbm.v7n4p26. https://dl.wqtxts1xzlz7.cloudfront.net/47756188/13033-46570-1-PB-libre.pdf?1470230768=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DForensic_Accounting_Education_An_Explora.pdf&Expires=1651658181&Signature=Ot1BfZr0pecvILo8jtFibie7xKobnpvJclEei0mZIdoP1ubTYwgzjPlu8MUzuSbdZEd6LBOBiUK7EeGee4RxXuxWKOmruO9Zxlz4N-xtdnA3NiaAsSrw-2j1R3WOID5nKFhmfsFIOf881FtQnVUOG4fBLTvwBI-xwJD5EVGlrUsLjF2I6nSWHhQ6CcW78F8RsZ50MMgS90nJoqdsMpvSxslS2kwKwh~UngGuGqdJYqC3n1DacuPEoFxEXghf0GfQM1luyG0TEqk2SylvRjkUa7KdgLbXLR37S1vvY1GeoyLBfRWUBa7ACQTV~u9UbCLsd7sJaeVctYrQr0EaLg__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA
6. Envera, Halilčević. 2019. "Uloga forenzičke revizije u otkrivanju i sprečavanju finansijskih prevara". *Journal of economic and politics of Transition*. 21(44):1-13.
7. Erickson, Merle and Hanlon, Michelle and Maydew, Edward. 2004. "How much will firms pay for earnings that do not exist? Evidence of taxes paid on allegedly fraudulent earnings". *Journal of Accounting Research*. 44 (1): 113-144.
8. Gabrić, Dragan i Miljko, Mladen. 2018. "Računovodstvene manipulacije u finansijskim izvještajima poduzeća- istraživanje motivacije i poticaja". *Ekonomski misao i praksa DBK*. 27(1): 3-27.
9. Kaparavlović, Nemanja. 2011. "Uticaj kreativnog računovodstva na kvalitet izveštavanja". *Ekonomski horizonti*. 13(1):155-168.
10. Madan, Lal Bhasin. 2016. "Accounting Manipulations in Corporate Financial Reports: Study of an Asian Market." *International Journal of Management Sciences and Business Research*. 5(11): 22-45.
11. Papik, Mario and Papikova Lenka. 2020. "Detection models for unintentional financial restatements." *Journal of Business Economics and Management*. 21(1): 64-86. Accessed April 15, 2022. doi: <https://doi.org/10.3846/jbem.2019.10179> file:///C:/Users/valentina.d/Downloads/10179-Article%20Text-26611-3-10-20200114.pdf
12. Perols, J. 2011. "Financial statement fraud detection: an analysis of statistical and machine learning algorithms." *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. 30(2):19–50.
13. Peterson, Ozili. 2015. "Forensic accounting and fraud A review of literature and policy implications". *International Journal of Accounting and Economics Studies*. 3(1):63-68. Accessed April 12, 2021. doi:10.14419/ijaes.v3i1.4541.

- https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2628554
14. Sharma, Anuj and Panigrahi, Prabin Kumar. 2012. "A Review of Financial Accounting Fraud Detection based on Data Mining Techniques." *International Journal of Computer Applications*. (39)1: 37-47.
  15. Spahić, Nataša. 2014. "Otkrivanje prevara i pronevera u finansijskim izveštajima". *Sinteza 2014-Impact of the Internet on Business Activities in Serbia and Worldwide*. Accessed April 12, 2021. <https://doi.org/10.15308/sinteza-2014-541-545>.
[http:// portal.sinteza.singidunum.ac.rs/Media/files/ 2014/541-545](http://portal.sinteza.singidunum.ac.rs/Media/files/2014/541-545)
  16. Stančić, Predrag and Dimitrijevic, Dragomir and Stančić, Vladimir. 2013. „Forenzičko računovodstvo-odgovor profesije na prevare u finansijskim izveštajima“. *Časopis za Društvene Nauke*. 4:1879-1897.
  17. Vuković Perduv, Vedrana and Babić, Zoran and Ćeklić, Jelena and Ćeklić, Blaz. 2021. "Forensic audit in function of improving the quality of financial reporting". *Business studies*. 13(25-26): 49-62.